

DESIGNWORKSHOP FALSTAD

PROSJEKTBEKRIVELSE

ANNEGRETH DIETZE-SCHIRDEWAHN
WILFRIED WIEDEMANN
JOACHIM WOLSCHKE-BULMAHN

Tidligere fangeleir Falstad, 2008

INNHold

Innhold	2
Introduksjon	3
Bakgrunn og omfang	5
Workshop	8
Finansiering	11

INTRODUKSJON

Etter kapitulasjonen den 10. juni 1940 opprettet de tyske troppene et terrorregime i Norge. Det ble etablert et leirsystem for politiske fanger i Norge med bl.a. seks store fangeleirer: Grini ved Oslo, Falstad ved Trondheim, Ulven og Espeland ved Bergen, Sydspissen og Krøkebørsletta i Tromsø og ca. 500 mindre leirer. For de norske jødene – ca. 2000 levde i Oslo og Trondheim – eksisterte ikke spesielle leirer. Jødene ble samlet, deportert og drept i Auschwitz. De norske fangeleirer ble hovedsaklig brukt til å internere motstandskjempere fra Norge.

For bare noen år tilbake fantes det ingen institusjonelle anlegg til minne om undertrykkelse og forfølgelse i form av tidligere fangeleirer etablert av det nasjonalsosialistiske Tyskland i Norge. Falstadsenteret, som ble opprettet i oktober 2006, er enestående i denne sammenheng i Norge. Med arkiv og vitenskaplige og pedagogiske utstillinger minnes de ca. 150.000 norske og utenlandske fanger i hele Norge under okkupasjonstiden. Falstadsenteret styres av en stiftelse bestående av kommuner, fylker, offerorganisasjoner, ulike religiøse trossamfunn, NTNU og høgsolen i Trøndelag. Museet har for tiden 14 faste ansatte.

I september 2008 tok Institutt for landskapsplanlegging (ILP) på Ås kontakt med ledelsen av Falstad til å diskutere et mulig samarbeid i forskning og undervisning. Falstadsenteret ønsker å integrere landskapet og uteanlegg på Falstad i det eksisterende museumskonseptet. Anlegget inneholder arealer til tidligere brakker rundt det opprinnelige hovedhuset og et henrettelsessted i en skog i nærheten. ILP er ansvarlig for landskapsarkitekturutdanning i Norge. Tema som bearbeidelse av krigs- og nazianlegg er foreløpig ikke viet oppmerksomhet i noe eget kurs på studieprogrammet. Derfor ønsker ILP å gjennomføre en studentworkshop på Falstad for å sette de utfordringer i designprosessen et slikt anlegg har på dagsorden.

Institut für Landschaftsarchitektur (ILA) og *Zentrum für Gartenkunst und Landschaftsarchitektur (CGL)* ved universitetet i Hannover har lang erfaring i bearbeidelse og formidling av emnet. En workshop kan organiseres slik at tyske og norske studenter kan samarbeide på Falstad. Som forberedelse vil norske og tyske forskere holde foredrag i Hannover og Ås/Oslo. Disse foredragene gjennomføres offentlig slik at også andre interesserte kan delta. En workshop skal være starten på fremtidig forskning og samarbeid mellom de norske og tyske instituttene.

BAKGRUNN OG OMFANG

Falstad ble opprinnelig grunnlagt i 1921 som et skolehjem/en oppdragelsesanstalt for forsømte gutter. Det eksisterer fortsatt planer fra den første bygningen og uteanlegget med frukt- og grønnsakshager, og en liten park med sitteplasser og fotballbane. De opprinnelige planene ble delvis realisert. Allerede 1941 overtok den tyske kommandanten i Trondheim stedet for å opprette en fangeleir. Frem til Norges frigjøring i 1945 var til sammen ca. 5000 fanger internert for kortere eller lengre tid på Falstad, de fleste av dem menn. Den største gruppen var nordmenn, i tillegg var det russere, polakker, jugoslaver, tyskere og hollendere. Mange av dem ble deportert videre til tyske konsentrasjonsleirer. Det er påvist at 205 fanger ble henrettet i Falstadskogen (derav 43 Nordmenn, dessuten russiske og jugoslaviske krigsfanger).¹ Falstadsenteret eier et omfangsrikt arkiv om fangene og deres liv på Falstad. Derimot finnes det ingen kart av leiren fra denne tiden. Det eksisterer noen flybilder, og noen fotografier etter ansatte på Falstad mellom 1941 og 1945 og tegninger laget av tidligere fanger. Men det eksisterer ingen dokumentasjon hvor brakkene og annen infrastruktur har nøyaktig vært plassert på Falstad.

Falstadstiftelsen begynte med en analyse av uteanlegg våren 2008. Firmaet Landscape & Geophysical Services fra Irland fikk oppdraget om å undersøke størrelsen av anlegget, infrastrukturen og mulige massegrav med ulike arkeologiske metoder. Arbeidet ble avsluttet i 2008 og rapporten foreligger.

Siden 2003 har Falstadstiftelsen arbeidet med å lage en forbindelse mellom hovedhuset og det tidligere henrettelsesstedet i Falstadskogen. Med finansiell støtte fra kommunen, fylke og private tomteeiere begynte man i 2007 med utbygging av den første delen (ca. 1150m). De siste 800m ferdigstilles i 2009/2010.²

Et annet viktig prosjekt er „Kunstplan Falstad“, som startet i 2007. Dette prosjektet består av to deler. Nasjonale og internasjonale kunstnere blir invitert til å bidra med kunst i uterommet på Falstad. Den første konkurransen ble vunnet av Siri Austeen med “Ears of the Field” og av Roddy Bell med “The Long Silence”. Professor Roddy Bell er ansatt ved Institutt for landskapsplanlegging og sammen med andre medarbeidere ansvarlig for den kunstneriske undervisning av studentene. Realiseringen av begge kunstverk skjer i 2009/2010. I tillegg inviteres det i 2010 kunstnere fra Norge, Russland, Polen, Serbia, Bosnia, Kroatia og Tyskland til å delta i en internasjonal idékonkurranse. Studenter fra kunstakademiet i Trondheim lager også en del mindre prosjekter på Falstad. Kunstprosjektet „Kunstplan Falstad“ avsluttes i 2010.³

For tiden får Falstadstiftelsen finansiell støtte fra Norsk Forskningsråd til prosjektet: *Painful Heritage – Cultural landscapes of the Second World War in Norway. Phenomenology, Lessons and Management systems*. Prosjektet er et samarbeid mellom NTNU og Falstad med følgende mål:

- „To analyse the relationship between national identity and cultural landscapes of war
- To document neglected cultural landscapes
- To reassess the criteria for protection under the Cultural Heritage Act, and

---

¹ Reitan, Jon, *SS-Strafgefangenenlager Falstad*. NTNU, 1999, s. 142.

² Falstad stiftelse, *Etablering av Sti mellom Falstadsenteret og Falstadskogen*. Falstad, 2008.

³ Ytterlige informasjon: www.falstadkunst.no

- To develop models of future management of the cultural heritage and landscapes of the World War II.”⁴

En Workshop med landskapsarkitektstudenter skal integreres i bestående prosjekter og samordnes med resultater av gjennomførte undersøkelser. En planlegging av utanlegget på Falstad inkluderer gårdsrommet av hovedbygningen, tilgrensende arealer rundt bygningen og det tidligere henrettelsesstedet i Falstadskogen. Et mål for studentene er å forbinde den tidligere leiren med Falstadskogen. Det er viktig å gjøre stedets historie mer synlig i uterommet.

Et forskningssamarbeid spesielt i forbindelse med sistnevnte forskningsprosjektet er ønskelig. Resultater fra workshopen og diskusjonene mellom det tyske og norske landskapsarkitektinstitutter kan være nyttig og berikende for prosjektet *Painful Heritage*. Her vises det til mulige fremtidige samarbeid.

Designworkshop på Falstad er et samarbeid mellom Institutt for landskapsplanlegging ved Universitet for miljø- og biovitenskap på Ås og *Institut für Landschaftsarchitektur* (ILA) og *Zentrum für Gartenkunst und Landschaftsarchitektur* (CGL), begge Leibniz Universitet Hannover. Workshop gjennomføres i juli 2010. Foredragsholdere og veiledere fra Ås er: Prof. Karsten Jørgensen, Prof. Ola Bettum, Prof. Roddy Bell og Dr. Annegreth Dietze-Schirdewahn. Foredragsholdere og veiledere fra Hannover er: Prof. Joachim Wolschke-Bulmahn, Prof. Norbert Schitteck, Wilfried Wiedemann og Isabel David.

Institutt for landskapsplanlegging på Ås gjennomfører den eneste masterutdanning i landskapsarkitektur i Norge. Det femårige studiet uteksaminerer ca. 35-55 studenter hvert år. Utdanningen innebærer også undervisning i landskapsarkitekturhistorie og hagekunst. For å formidle utfordringene knyttet til et uteromsanlegg på en tidligere fangeleir som minnested var det ønskelig å tilby en slik workshop. Målet er å sette emnet på dagsorden i den aktuelle diskusjonen innen landskapsarkitektur i Norge.

I Tyskland, og spesielt i *Bundesland Niedersachsen* foreligger det høy faglig kompetanse angående behandling av anlegg fra det nasjonalsosialistiske diktatur. *Stiftung niedersächsische Gedenkstätten* under ledelse av daglig leder Wilfried Wiedemann var ansvarlig for det nye arkitektoniske og landskapsarkitektoniske konsept på Bergen-Belsen og utstillingene i dokumentasjonssentrum Bergen-Belsen. I de siste 10 år utviklet man et tett samarbeid med *Institut für Landschaftsarchitektur* (ILA) og *Zentrum für Gartenkunst und Landschaftsarchitektur* (CGL) fra Leibniz universitet Hannover. To større internasjonale workshops ble gjennomført. Målet var en landskapsarkitektonisk utvikling av konsentrasjonsleirene Bergen-Belsen og Esterwegen. Workshopen på Bergen-Belsen gjennomførtes dessuten i samarbeid med *Faculty of Architecture and Town Planning* i Technion/Haifa (2000). Resultater av dette ble brukt i det nye konseptet på Bergen-Belsen. Også arbeidet i Esterwege i samarbeid med *Landkreis Emsland*, stiftelsen, ILA og *Department of Landscape Architecture*, Clemson University bidro til det fremtidige landskapsarkitektoniske konseptet i Esterwege. Den planlagte workshopen „Falstad“ gir dermed anledning til å dra nytte av den lange erfaring fra Niedersachsen og Hannover til et prosjekt i Norge. Det planlegges en historisk opparbeidelse og et konsept til fremtidig utforming av utanlegget på den tidligere fangeleiren og minnestedet.

Holocaustsenteret i Oslo (HL-senter) er en annen viktig samarbeidspartner i dette prosjektet. Senteret har omfangsrrike samlinger om okkupasjonstiden i Norge og de deltar i utvikling og formidling av dette emnet i landet.

---

⁴ Falstadstiftelse og NTNU, *Painful Heritage. Forschungsantrag*, 2008, s. 2.

WORKSHOP

Overordnede mål:

- Å presentere emnet ”steder etter det nasjonalsosialistiske diktatur” i den aktuelle diskusjon i landskapsarkitektur i Norge og å formidle temaet til studentene
- Å stimulere diskusjonen i Norge med eksemplet Falstad og prosjekter i Tyskland
- Å initiere nasjonalt og internasjonalt forskningssamarbeid om nasjonal minnekultur
- Å lage en avsluttende publikasjon og utstilling

Mål til studentoppgaver (forslag):

- Å gjøre studentene kjent med historien (Nasjonalsosialisme i Tyskland, 2. Verdenskrig, Norge og okkupasjon etc.)
- Å gjøre studentene mer oppmerksomme overfor utfordringene knyttet til det å utvikle Falstad til et minnested for å minnes ofrene og den politiske historien på en mest mulig passende måte.
- Å gjøre studentene kjent med historien til den tidligere fangeleiren Falstad og hvordan historien kan gjøres synlig
- Å forbinde den tidligere fangeleiren med Falstadskogen
- Å utforme gårdsrommet til hovedbygningen og tilgrensende arealer
- Å bedre infrastrukturen for besøkende
- Å presentere resultatene på en god måte, med engelsk som presentasjonsspråk.

Forslag utarbeidet av studentene er tenkt som diskusjonsgrunnlag for Falstadstiftelsen. De kan evt. bli integrert i fremtidige planer på Falstad.

Forutsetning:

Studenter fra universitetet på Ås kan delta fra 3. studieår. Workshopen tilbys som et „FriFagVekt-kurs“. Studentene ved universitetet i Hannover bør være fra masterprogrammet landskapsarkitektur; Studentene fra bachelorprogrammet kan unntaksvis delta og bare hvis plassene ikke er fylt opp.

Workshop:

Selve planlegging og diskusjon skal gjennomføres i en 5 dagers workshop på Falstad i juli 2010. I tillegg til utstillingene har Falstad seminarrom og overnattingsmuligheter til ca. 50 personer. En workshop på Falstad planlegges med følgende deltakertall:

7-10 studenter fra Ås

7-10 studenter fra Hannover

2-3 veiledere fra Ås

2-3 veiledere fra Hannover

2-3 NN (muligens Holocaustsenter i Oslo, Sponsorere etc.)

En Workshop på Falstad må forberedes med foredrag fra alle deltakende institutter i Hannover, Falstad og Ås i løpet av våren 2010. Norske forskere og foredragsforholder skal reise til Hannover til å informere tyske studenter om okkupasjonstiden og minnekulturen i Norge. Universitetet i Hannover vil informere norske studentene om erfaringer fra Tyskland. Disse foredrag vil bli tilgjengelig for alle studenter, forsker og andre interesserte. Andre programpunkter for et forberedende seminar er: utferd, presentasjon av prosjekter og undersøkelser på Falstad. Oppgavene som skal bearbeides på Falstad deles ut og diskuteres før workshopen starter.

Planresultater foreligger etter 5 dager workshop på Falstad. Planene og annen dokumentasjon vil bli samlet og utstilt i en avsluttende presentasjon på Falstad og/eller i Oslo. Dessuten planlegges det en avsluttende publikasjon med bidrag fra alle deltakende institusjoner i prosjektet. Erfaringer fra workshopen skal også publiseres i artikler i fagblad som for eks. JOLA.

FINANSIERING

Utlegg⁵:

Foredragsreise 2 personer Ås – Hannover (inkl. overnatting), Nok	6.000
Foredragsreise 2 personer Hannover – Ås (inkl. overnatting), Nok	8.000
Reise 10 studenter Hannover – Falstad a 3.500 Nok fly, 150 Nok tog	36.500
Reise 10 studenter Ås – Falstad a 1.000 Nok fly, 150 Nok tog	11.500
Reise 3 veileder Hannover-Falstad a 3.500 Nok fly, 150 Nok tog	10.950
Reise 3 veileder Ås-Falstad a 1.000 Nok fly, 150 Nok tog	3.450
Reise 2 NN Oslo-Falstad	7.000
Overnatting Falstad 28 personer à 600 Nok døgn, 5 dager (inkl. kost)	84.000
Publikasjon Nok	80.000
Kopier, porto, gebyr flybilder etc. Nok	10.000
Sum Nok:	257.400
i Euro	ca. 28.600

Inntekter:

Egenandel deltakende institutter: Lønn til foredragsholdere og veiledere	
Egenandel studenter: per student 150 Euro/1350 Nok	Nok 27.000
Sponsorer og andre inntekt:	
Willy-Brandt stiftelse/Prosjektstipendium 5.000 Euro bekreftet	Nok 45.000
Stiftelse Fritt Ord i Norge, publikasjon/utstilling	Nok 90.000
Andere (forespørsel ble sendt til Norsk-Tysk-Selskap, Galleri Würth, BayernGas)	Nok 50.000
Stiftung Niedersachsen	Nok 45.000
Sum Nok:	257.000

---

⁵ Valutakurs: 1 Euro = 9 Nok